

RECENZE A REFERÁTY

Václav Černík: Problém zákona v marxistické metodologii vied. Bratislava, Pravda, 1977.

Autor se podjal nelehkého úkolu jednak uspořádat a kriticky zhodnotit rozsáhlý materiál týkající se pojmu zákona podle různých koncepcí, jednak dospět k vlastní, marxisticky podložené formulaci tohoto ústředního pojmu marxistické dialektiky včetně širší filozofické reflexe.

V první části knihy jsou řešeny otázky obecného tvaru vědeckého zákona a ontologické aspekty problematiky. Ve druhé části se vychází z explanační funkce zákona a řeší se zde problémy budování explanačních teorií (metodologické jádro práce). Třetí část staví na praktické stránce zákona — jeho vlivu na praxi a svobodu člověka — jsou řešeny otázky praktického ovládnutí zákona a jeho objektivní pravdivosti.

Práce je rozvržena do sedmi kapitol sdružených ve zmíněné tři části. První část poskytuje přehlednou informaci o dosavadním vývoji problematiky a originální návrh řešení. Má charakter gradace ve smyslu zpřesňování explikovaného pojmu. Počínaje kapitolou o faktuálním zákoně přes idealizovaný zákon (2. kapitola) až k vlastní autorově formulaci ve třetí kapitole — počínaje pojetím nejvíce vzdáleným marxistické koncepcí, které postupně kriticky zpřesňuje, dospívá autor k žádoucímu (adekvátnímu) tvaru zákona. Přitom jsou u prvních dvou kapitol nastíněny metodologické nedostatky explanačních teorií, založených na příslušném typu zákona (což je v případě idealizační teorie u nás ojedinělé). Ve třetí kapitole je vymezen pojem imanentního zákona dialektických totalit (rozpracováním Marxova pojetí užitého v Kapitále) jako formy konkrétně všeobecného a jako formy reálné nutnosti. Tento pojem v souvislosti s organickými systémy je formou rozšířené reprodukce — má charakter vývojového zákona a lze jej chápat jako sjednocení cyklického a směrového zákona — jako formu reálné možnosti. Na základě vývojového (historického) zákona dospívá autor k analýze pojmu genetické struktury a řešení problému jejího vzniku, což je mu východiskem ke kritice filozofického strukturalismu.

Čtvrtá kapitola (druhá část) je analýzou Marxovy logické metody — postupu od abstraktního ke konkrétnímu. Logická metoda má charakter strukturně-genetického postupu. Je jednotou postupu od smyslově konkrétního k abstraktnímu a postupu od abstraktního k myšlenkově konkrétnímu. Jednotou těchto dvou protikladných postupů se překonává jednostranně analytický a jednostranně syntetický způsob poznávání. Jako metoda budování explanačních teorií má charakter skutečného, nejen formálního dokazování a zahrnuje v sobě všechny vývojově nižší explanační teorie.

Pátá kapitola je věnována rozboru historické metody v návaznosti na metodu logickou. Obě metody chápe autor jako vzájemně podmíněné formy dialektické metody. Historická metoda je chápána jako jednota dvou protikladných postupů — logické retrospektivy a historické geneze. Historická metoda umožňuje nejen teoretické vysvětlení minulosti, ale i vědeckou predikci budoucnosti.

V šesté kapitole je středem pozornosti vztah podmínek zákona a lidské činnosti. Základ svobody člověka se spatřuje v praktickém ovládnání zákonů (přírodních i společenských), čehož se dosahuje sjednocením změny podmínek zákona a materiální lidské činnosti. V tomto smyslu jsou dějiny člověka dějinami jeho osvobození.

V sedmé kapitole se autor zaměřuje na otázku objektivní pravdivosti vědeckých zákonů. Základním kritériem objektivní pravdivosti vědeckého zákona je lidská praxe, tj. přeměna zákona na formu vědomé praktické činnosti. Tak na rozdíl od smyslového nazírání, praxe může nejen potvrdit, ale i dokázat objektivní pravdivost vědeckého zákona. Praxe je v tomto smyslu základem empirického i teoretického poznání a jako kategorie tedy patří do teorie poznání a (dialektické) logiky.

Práce je významným příspěvkem k řešení řady problémů marxistické filozofie a metodologie věd a ke kritice buržoazní filozofie. Zároveň představuje východisko pro další rozvíjení této problematiky i návod pro rozvoj v dalších nefilozofických disciplínách.

Jan Štěpán

N. S. Avtonomova: Filosofskie problemy strukturnogo analiza v gumanitarnych naukach. Moskva, Nauka, 1977, 269 s.

Jednou ze základních vlastností marxisticko-leninské filozofie jako filozofie vědecké je její otevřenost všem podnětům, které přicházejí z oblasti speciálních věd, a to nejen přímo, ale i zprostředkovaně, přes cizí, nemarxistické teoretické systémy. To je i případ strukturalismu, jehož vzestup na Západě a především ve Francii následoval po vystřízlivění z existencialismu a příbuzných filozofických směrů. Strukturalismus se vědomě staví do protikladu k antropologismu a odpovídá tak předpokladům a požadavkům, které na teorii a filozofii klade nové stádium vývoje buržoazní společnosti. Může se však opřít také o výrazné úspěchy, jichž bylo dosaženo ve speciálních, především společenských vědách za pomoci strukturálních metod. Na tomto vědecko-metodologickém základě vyrostla tzv. strukturalistická ideologie, která mnohdy nesprávně transponuje určité speciálněvědné postuláty na řešení globálních filozofických otázek.

Především na tuto strukturalistickou ideologii marxismus kriticky reaguje. Po starších pracech Greackého, Schaffa a Sèva se v roce 1977 objevila kniha N. S. Avtonomové *Filosofskie problemy strukturnogo analiza v gumanitarnych naukach*.

Avtonomova je velmi erudovaná autorka. Její znalost současné západní filozofie i jejich dějin jí umožňuje vystopovat vzájemné působení jednotlivých filozofických proudů a paralely mezi nimi. Svou knihu rozdělila na tři kapitoly: Podmínky vzniku a vývoje francouzského strukturalismu, Kritická analýza hlavních koncepcí francouzského strukturalismu a Strukturalismus a dialektický materialismus.

První kapitolu člení Avtonomova na dvě části zabývající se sociálněpsychologickými a filozofickými podmínkami vzniku francouzského strukturalismu. K těm prvním patří především ztroskotání existencialistické filozofie, jejíž teze zaměřené převážně na osobní život jednotlivce se ukázaly v podmínkách současné západní společnosti jako nevyhovující. Reprodukce staré antinomie mezi individualitou a masovostí už nevyhovovala inteligenci, která si počala uvědomovat svou vnější determinovanost. Spolu s tímto pohybem v oblasti ideologické mizí také představa o jedinečnosti a výjimečnosti západní civilizace a je vystřídána kulturním relativismem. Ke změně ideového klimatu přispěly i květnové události r. 1968, které prakticky prověřily abstraktnost a akční neschopnost levicově radikálního vědomí a antropologického subjektivismu. Následkem těchto skutečností bylo, že se před sociální vědou objevil úkol „představit ‚humánní‘, lidské, v novém kontextu předpokládajícím jeho jednotu se ‚sociálním‘, vysvětlit speciálněvědnými prostředky systémovou jednotu sociálně humanitního objektu úkolu“ (s. 30).

V následující části kapitoly Avtonomova rozebírá strukturalismus jako specifický druh racionalismu, příbuzný nebo paralelní některým pokusům o „návrat ke Kantovi“. Ukazuje vztahy strukturalismu k filozofii E. Cassirera, novopozitivismu a fenomenologii. Vedle toho navazuje strukturalismus i na racionalismus specificky francouzský, především na filozofii Descartovu a v novověku na Bachelarda a Canguilhema.

V druhé kapitole se Avtonomova zabývá podrobným rozбором koncepcí předních